

NOVENA DEL GLORIÓS MÀRTIR SANT FELIU AFRICÀ, 1846

MARTA IBÁÑEZ*

Ens trobem davant d'un document del segle XIX, concretament el text va ser escrit el 1844 i va ser publicat el 1846. Aquest document és una novena dedicada a Sant Feliu màrtir, patró de Sabadell. El document és interessant sobretot per l'any en què és publicat, per la llengua emprada i per la introducció que inclou. Altres aspectes per destacar són el gravat inicial i la inclusió dels goigs del sant. Descriurem aquests elements que hem esmentat i els relacionarem amb tot allò que sigui rellevant.

DESCRIPCIÓ DEL DOCUMENT

El document és un quadernet de 9,5 x 14,5 cm, amb una portada amb text, que transcrivim a sota de la il·lustració. El document consta de 28 pàgines de text. A la contraportada trobem la imatge del sant en un gravat. A la portada hi ha representada una custòdia, petita a tall de guarniment, juntament amb els títols de la publicació i altres crèdits. A la pàgina 8 hi ha una altra il·lustració que representa un guarniment floral, de formes

geomètriques, així com també a la pàgina 24, al final del text de la novena, pròpiament dita, n'hi ha una altra. Passarem a parlar del text i de les il·lustracions.

DESCRIPCIÓ DEL TEXT

El text és compost per un pròleg que inclou en sis pàgines l'origen de la devoció de Sabadell per Sant Feliu, l'Africà. Després trobem unes instruccions per seguir la novena, una oració preparatòria, l'oració que cal repetir cada dia i finalment el text que cal seguir cadascun dels dies que duri la novena. Al final hi ha el dia de gràcies i per acabar els goigs del sant. A l'última pàgina consten les indulgències que s'obtenien seguint aquesta novena.

Aclarem el significat d'una novena: era un text que contenia les oracions a seguir durant nou dies. Normalment es feien per obtenir els beneficis que el sant volgués atorgar i com a devoció popular.

* Agraïments: a Jordi Pablo, la cessió del document per presentar-lo i a Antoni Trallero i Alòs, Antònia Casañas,

Joan Nadal, Montserrat Salvador, Amadeu Pardo.

LA IMPRESSIÓ

Aquesta novena va ser impresa a Barcelona, el 1846, ja que a Sabadell en aquelles dates no hi havia impremta. L'impressor, Josep Tauló, del carrer de la Tapineria, a Barcelona, remarca que té un establiment d'impremta i no una estamperia. Aquest fet ens indica que les tècniques eren unes altres, de fet eren considerades més modernes.

LA VIDA DEL SANT

Feliu¹ l'Àfrica va néixer a Scilita, ciutat d'Àfrica, probablement l'anomenada Mezilla (segons explica l'autor de la vida del sant el segle XVIII), prop d'Alger. A la novena es cita aquest origen africà i la vida del sant així ho corrobora. La vida del sant aporta proves que arrenquen de documents de l'Edat Mitjana. De totes maneres, *La llegenda àuria* de Jaume de Voragine² no cita en cap moment aquest sant. Segons l'autor esmentat a la nota 1, Feliu va estudiar a Cesàrea (Mauritània) i coneixedor de la persecució dels cristians per part de Diocleciana i Maximinià va decidir perseguir el martiri. Feliu va arribar a Barcelona amb Sant Cugat el segle IV. D'allà es dirigí a Empúries i d'allà a Girona on va començar a predicar la fe cristiana. Les autoritats –Rufí, comissionat de Dacià, president d'Hispania–, el van fer presoner i van començar a martiritzar-lo per fer-lo renegar de la seva fe. Com que era inflexible, els àngels l'ajudaven, i els turments no el vencien, llavors se'l van endur a Sant Feliu de Guíxols (que té el mateix patró i ben justificat en el nom de la població). Allà li van lligar les mans a l'esquena en unes versions i en d'altres li van penjar una pedra al coll per llançar-lo al mar i ofegar-lo. Els àngels el van salvar. Rufí va manar més tortures fins que finalment va morir. El van sepultar a Girona i a partir de llavors el van venerar com a sant des de reis fins al poble. Les seves relíquies van ser portades a diverses poblacions. El text de Vega no esmenta que portessin relíquies a Sabadell, encara que sí que cita d'altres poblacions.

¹ Joseph VEGA Y SENTMENAT, *Memorias y noticias para la historia de San Félix Martir*, Barcelona, 1798. (Biblioteca del Seminari Interdiocesà de Barcelona).

² J. VORAGINE, *La leyenda dorada*, Madrid: Alianza

El text de la novena fa referència a cadascun dels passos principals de la vida de Sant Feliu i ho aprofita per fer-ne el panegíric i mostrar als fidels com a exemple aquests fets.

Per justificar la santedat d'una persona l'església contempla les actes dels màrtirs que, tot i contenir sovint manipulacions, són els documents més preuats en hagiografia. Freqüentment es troben altres narracions com les passions que són del tipus epopeia i amb valor històric poc clar. Les llegendes referides a un sant eren utilitzades per ser llegides en vigília de les dates de celebració. Aquestes llegendes aporten informació sobre la devoció d'un lloc a un sant i com aquell poble ha viscut la seva devoció. En el cas de la novena que ens ocupa, la part de llegenda es confon amb la introducció històrica sobre l'advocació a Sant Feliu de Sabadell i els béns i favors que se li atribueixen.

DESCRIPCIÓ I SIGNIFICAT DE LA IMATGE

La imatge del gravat representa el sant amb els elements que l'identifiquen. A la mà dreta porta la palma, que és el símbol que porten els màrtirs i indica victòria, ascensió, regeneració i immortalitat.³ Té el mateix significat precursor dels rams de la setmana anterior a Pasqua.

A la mà esquerra sosté un llibre, un llibre sagrat ja que el sant va venir a predicar el cristianisme. El llibre és símbol de saviesa i de ciència, de seny en definitiva, representa la totalitat dels decrets divins. Com que el llibre és obert també representa la feina acomplerta, la matèria fecundada, és a dir, la predicació i l'exemple portats a terme pel sant.

Té representat un punt de lectura que porta una creu de braços iguals. Aquesta creu podria ser grega, però eixamplada a cadascun dels vèrtexs, és una creu patent, segons l'heràldica. La creu és un dels símbols fonamentals de tots els temps. Indica l'orientació de l'home, temporal i espacial. Dins la tradició cristiana aquest símbol, ja existent, queda notablement enriquit, és la creu de l'evangeli.

Editorial, 1997-1998. 2 v.

³ Jean CHEVALIER, Alain GHEERBRANT, *Dictionnaire des symboles*, Paris: Editions Robert Laffont, 1969.

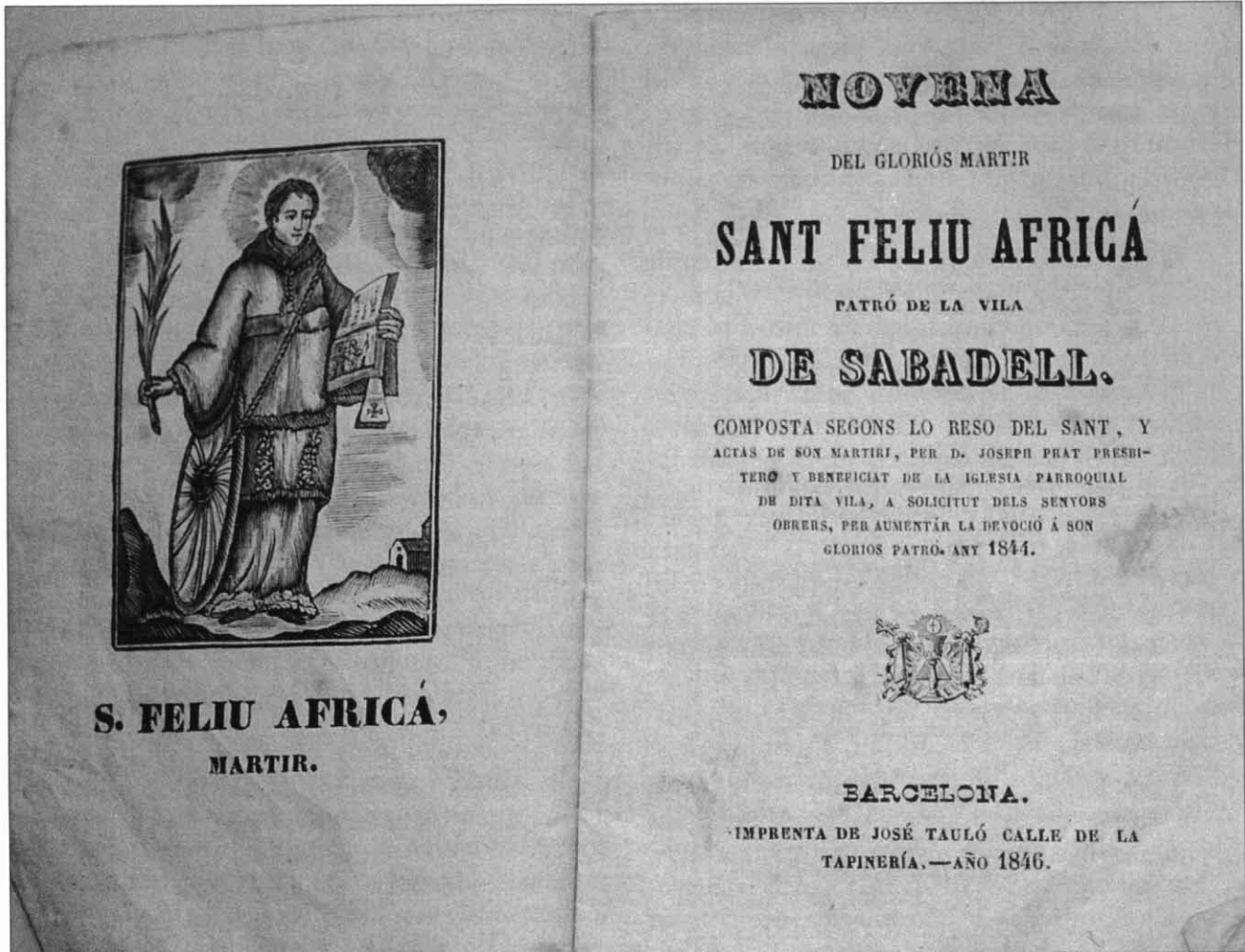

FIGURA 1. *Novena del Gloriós Martir Sant Feliu Africà Patró de la vila de Sabadell...* Barcelona: Josep Tauló, 1846.

Penjada en bandolera hi porta una roda de molí. Aquesta roda representa el turment que patí sant Feliu quan li van lligar al coll i el van enfonsar a la badia de Sant Feliu de Guíxols. Va ser rescatat per un àngel, segons conta la llegenda. És un símbol que té un cert valor d'imperfeció pel que representa d'un continu recomençar, cosa que en el cas del màrtir indica que no s'han acabat els sofriments. D'altra banda, la roda de molí també està relacionada amb la Roda de la Llei, llei que indica el destí humà, que no deixaria que, per la condició humana, aquest destí es capgirés i per tant, el salvament del sant per part de l'àngel que participa de la història del seu martiri prengué encara més relleu. No veiem aquest símbol a totes les representacions d'aquest sant, encara que cal dir que les

confusions són notables al voltant de la quantitat de sants que es diuen Feliu o Fèlix. El sant que és venerat a Sabadell és Sant Feliu, l'Africà, i, segons els canons, caldria que fos representat amb la roda de molí, símbol del martiri. Notem que la imatge actualment presidint l'església de Sant Fèlix no porta la roda de molí.

La vestimenta amb la qual està representat el sant al gravat pot ser confusa, porta una túnica amb caputxa que presenta una franja a l'alçada del pit i una altra a alçada de l'inici de la cama i l'última al nivell del genoll, amb uns guarniments florals. Sembla una sobretúnica a sobre d'una altra que li arriba fins als peus. Les mànigues de la vestimenta són amples amb una vora ampla de guarni-

ment. La discussió seria si era representat amb la túnica dalmàtica de diaca, cosa que seria incorrecta ja que aquest sant no n'era. La confusió és fruit del fet que tots dos sants, el diaca, fill de Girona i company de Sant Narcís, i Sant Feliu, l'Africà, estan relacionats amb Girona i la imatgeria popular els ha confós.⁴

Al fons de la imatge, tan sols hi ha, arran de terra a l'esquerra, una petita muntanya i a la dreta un edifici que recorda una església amb el campanar. Al cel hi ha uns núvols i l'aurèola de sant. Encara que era africà, l'il·lustrador no ha intentat representar característiques racials que puguin ser diferencials en res dels habitants de les nostres terres. Tanmateix, l'origen africà d'aquest sant sembla quedar clar en tots els escrits sobre la seva vida.

Aquest tipus de gravat podria molt bé ser un gravat al boix, per bé que no tenim elements per assegurar que en aquest cas la tècnica fos realment aquesta. Probablement es feia servir una imatge més antiga.

ASPECTES LINGÜÍSTICS

Des del punt de vista sociolingüístic hi ha uns quants elements per remarcar. En primer lloc, podem afirmar que el 1844, encara que la Renaixença literària ja s'ha iniciat, som en un moment d'avenç de l'ús del castellà en força àmbits, com l'ensenyament, la vida pública. El fet que aquesta novena sigui en català en aquestes dates, ens mostra el fet que a Sabadell la penetració del castellà, en l'àmbit religiós popular no era gens palesa, com en d'altres llocs, d'altra banda. Les devocions populars transcorrien en català a Sabadell. Afegim que els goigs de Sant Fèlix més antics de Vilafranca del Penedès (cal dir que és un Sant Fèlix diferent del sant venerat a Sabadell), són del 1733⁵ i són en castellà.

Remarquem que el peu d'impremta diu textualment: *Imprenta de José Tauló calle de la Tapi-*

nería.- Año 1846. Escrit tot en castellà. Aquest fet reforça encara més els comentaris que acabem de fer.

Pel que fa als usos lingüístics, observem un català que si bé inclou alguns castellanismes (per exemple: *alrededors, después, olvidarem* pel que fa al lèxic), és força genuí. Evidentment conté les formes com són: l'article masculí singular *lo* i el plural corresponent *los*; els possessius *son, sos, la sua*; els demostratius *est, esta* (demostratius que estan d'acord amb la gramàtica d'Antoni de Bofarull del 1864); els plurals en *-as*; la conjunció de coordinació *y*; els pronoms febles *nos, se* (per *es*); la preposició *ab*; i altres aspectes ortogràfics. En general el text és homogeni i no hi hem trobat vacil·lacions en les solucions ortogràfiques i morfològiques. El text d'introducció com a mínim és força més modern en les formes verbals que el text de la novena i dels goigs. Aquests darrers inclouen formes verbals més arcaïques, acabades en *-au, -am* (formes tanmateix recomanades com a formes més correctes als tractats d'ortografia de l'època).

Un aspecte que cal esmentar és l'ús de la forma Feliu. Segons Joan Coromines,⁶ la forma *felix* és la forma usada a partir del XVII i de la forma *feliu*, no en dona l'origen encara que en discuteix l'analogia amb *PERDRIX > perdiu*, i no creu que tingui el mateix origen. Coromines no aporta més dades sobre les dues formes *feliu* i *felix*, però podem dir que són usades indistintament a la bibliografia. Sembla que l'analogia amb altres casos com el de *perdiu*, del qual s'hauria cercat el cultisme *felix* en el cas de *feliu*, tanmateix pot ser lògica.

ASPECTES HISTÒRICS

El text de la novena que ens ocupa va ser encarregat a Joseph Prat, prevere, tal com diu a la portada. Joseph Prat era prevere i beneficiat de la parròquia de Sant Feliu de Sabadell. El 23 de juny de

⁴ Carles Vivó, *Llegendes i misteris de Girona*, Girona: Diputació de Girona, 1989. (Quaderns de la Revista de Girona).

⁵ X. BAYER, et. al. *Abecedari de la Festa Major de Vilafranca del Penedès*. Vilafranca del Penedès: Vilatana CB,

1997.

⁶ J. COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial, Caixa de Pensions «La Caixa», 1980-1991. 9 v.

1831 fou proposat com a beneficiari i hi fou admès.⁷ El 31 de desembre el trobem amb l'encàrrec de sagristà i animer. Continua citat com a present a les diverses reunions de beneficiaris de l'església fins el 31 de desembre de 1844. L'últim encàrrec que és citat és d'oïdor de comptes. També va escriure la novena de les Ànimes, el 1843, juntament amb les del sant patró⁸ el 1844.

El 4 de desembre de 1844, el Papa Gregori XVI va concedir un jubileu segons constava en un Breu conservat el 1898, a l'arxiu de la Casa Rectoral. Probablement va ser arran d'aquest jubileu que es va encarregar la redacció de la novena de Sant Feliu a Joseph Prat.⁸

ASPECTES RELIGIOSOS

L'advocació de Sant Feliu de l'església de Sabadell. Sembla que ja existia l'església de Sant Feliu d'Arraona el segle X, segons indica el mateix text introductori de la novena que remet als arxius de la vila de Sabadell i de Sant Cugat del Vallès (p.4). Segons Miquel Carreras la primera notícia documentada de l'existència d'aquesta església és del 1039.⁹ El text fa un breu recorregut per la història de l'església esmentant una menció de l'església en una butlla pontificia de Juan Cardenal bisbe de Sabina, delegat del Papa Gregori XI. També es fa referència a una menció de l'església el 1384 en unes lletres apostòliques en què es mostren desavinences entre Mateu Ferrer, rector de la parròquia i Pere Saniàs, paborde de Sant Salvador, pel trasllat de la parròquia. Recordem que l'emplaçament originari de Sant Feliu d'Arraona no era el que hi hagué quan es traslladà a l'emplaçament de Sant Salvador, emplaçament que es correspon més o menys amb el conegut fins avui dia. L'autor de la novena fa referència al 1076, any de consagració de l'església de Sant Feliu, allà on hi havia Sant Salvador. Finalment l'autor explica la consagració de la nova església, el 1420. Totes aquestes referències són coincidents amb les referències històriques conegu-

des. La documentació de Joseph Prat era, doncs, acurada i fidedigna.

La festa de Sant Feliu se celebrava el dia 1 d'agost des de feia 900 anys, segons Joseph Prat. La vigília de Sant Feliu començava el Jubileu del Sant concedit per Gregori XVI, el 1844. Per guanyar el jubileu era pertinent fer una visita al sant confessant, combregant i pregant. Només es podia fer una vegada. El dia segon de la festa havia estat dedicat a Sant Germà, des de 1770, any en el qual el doctor en dret Fèlix Rifós de Barcelona va regalar les relíquies a Sabadell. Durant els primers anys s'havia de celebrar el dia del sant el dia 2 d'agost i cantar-ne els goigs. A partir del 1877 se substituï aquesta festa per l'ofici de difunts, en forma de missa conventual solemne i cantada. L'endemà, o sigui el dia 3 d'agost, començava la novena a Sant Fèlix davant les relíquies exposades, amb il·luminació de dotze ciris a les grades i sis al sant patró. La novena havia de començar amb una missa cantada per l'escolania. Habitualment les novenes començaven també amb la lectura de la vida del sant i l'eucaristia la vetlla de la diada. La veneració a les relíquies d'un sant havia estat més ostentosa durant l'Edat Mitjana.

El text de la novena inclou els beneficis que obtindrien els fidels que la seguïssin. El bisbe de Barcelona havia concedit 40 dies d'indulgències el 12 de juliol de 1844. També fa referència a la indulgència plenària que concedí el Papa amb el jubileu. Aquestes indulgències pertanyen a la concepció que tenia l'església en aquella època sobre els beneficis immediats i per a la vida en el més enllà dels creients de l'església catòlica. Aquestes indulgències i beneficis pertanyen a la història de l'església.

ELS GOIGS INCLOSOS A LA NOVENA

El text dels goigs inclosos a la novena respon a l'estructura general dels textos d'aquest tipus de composicions. Els goigs tenen l'origen en la composició trobadoresca de l'Edat Mitjana anomenada

⁷ Arxiu Històric de Sabadell (d'ara endavant AHS), Fons de la Comunitat de Preveres de Sant Feliu, *Llibre de consells y determinacions de la Rvda. Comunitat de Sant Feliu de Sabadell, 1844-1845*.

⁸ Fèlix SARDÀ I SALVANY, *Consuetudinari parroquial de Sant Feliu Africà*, Sabadell: Tipografia Vives, 1898. 77 p.

⁹ Miquel CARRERAS COSTAJUSSÀ, *Elements d'història de Sabadell*, Sabadell: Ajuntament de Sabadell, 1932.

dansa. Era un gènere profà dintre la literatura popular. La primera dansa amb contingut religiós està datada el 1305.¹⁰ Els goigs són cançons religioses que lloen Jesús, la Verge i més tard els sants. Són una forma de la litúrgia popular, practicada en forma de devoció col·lectiva. Són compostos per versos heptasil·làbics, cosa que compleix el text del goig que ens ocupa. Hi ha una tornada inicial de quatre versos que es repeteixen després de cada estrofa i al final. L'estructura del vers és *abba*, a la tornada:

Puix entre los sants viviu a
Gosant la eterna alegria; b
Siaunos amparo, y guia b
Patró nostre sant Feliu. a

Després trobem dotze estrofes de sis versos cadascuna. L'estructura dels versos és en cada cas i variant en els quatre primers entre *cdde* i *cdcd*. Amb la conclusió de dos versos amb la rima *ab*, de la tornada.

En cada una de les estrofes es va glossant en primer lloc la vida del sant i al final, en els dos darrers es fa referència a Sabadell i a Sant Germà, de qui hem parlat més amunt. Els goigs de Sant Feliu, l'Africà de Sabadell, impresos per Jaume Tauló i sense datar (vegeu la nota 1), tenen el mateix text que el de la novena. La diferència seria la grafia del nom de la ciutat: *Sebadell*. Aquest text, fora de les dues darreres estrofes, es troba també en d'altres goigs de poblacions,¹¹ que tenen el mateix sant per patró, encara que no podem dir, per manca de dades, si són més antics que els goigs de Sant Feliu de Sabadell.

Comparant amb un full solt de goigs de Sant Feliu, no datat, però anterior per la tipografia i determinades formes lingüístiques,¹² hi consta:

imprès per Jaume Tauló, impressor de la plaça Nova de Barcelona. Aquest goig està sense datar, però se sap que havia imprès d'altres goigs, entre el 1816 i el 1820. La coincidència del cognom ens fa suposar un parentiu entre els dos Tauló, impressors. Encara més quan el text del goig inclòs a la novena, com també el gravat són els del full solt del goig no datat, però posterior al 1770.¹³ Si fins ara el text datat més antic de goigs de Sant Feliu, patró de Sabadell, era un text del 1858, amb aquest text datat el 1844 per la redacció i el 1846 per la publicació, podem recular en el temps el document datat més antic dels goigs d'aquest sant. En el cas del text reproduït a la novena no té la presentació típica d'un goig.

Remarcarem també, que si bé el text datat més antic en forma de goig tradicional de Sant Feliu és del 1858 i és imprès a Barcelona, sembla ser que a partir de 1850 s'haurien pogut imprimir a Sabadell.¹⁴

LES DEVOCIONS POPULARS

Les devocions populars van veure florir tot tipus de celebracions al voltant de sants, verges i màrtirs. L'església sovint encetava el temps festiu, n'era el motor. Començava amb les celebracions pròpies del culte: els oficis solemnes, les processons en el cas de les festes patronals, els cants dels goigs en el cas dels aplecs a ermites i llocs de culte amb més o menys llegenda i les novenes, rosaris, vespres i altres celebracions menors per allargar els dies de devoció dels fidels. Així l'església feia –o intentava fer– que no es diluís en la festa profana tot el que la prèdica i l'ofici havien aconseguit.

Saber per què és un sant i no un altre el que arrela en un lloc, diríem que depèn d'un conjunt

¹⁰ A. COMAS, M. RIQUER, J. MOLAS, *Història de la literatura catalana*, Barcelona: Ariel, 1985, vol. 5.

¹¹ *Goigs de Sant Feliu de Guixols*, Girona: [s.a].

¹² *Goigs del gloriós màrtir Sant Feliu Africà*, Sabadell: Amics dels Goigs, (Els Nostres goigs. Segona època –Facsimils–), Segona carpeta, 1986, núm. 2(51).

¹³ Aquesta afirmació es fonamenta en l'aparició en el text de Sant Germà, el culte del qual es va implantar el dia 2 d'agost, arran de portar unes relíquies d'aquest sant a Saba-

dell. També fóra possible que la referència a aquest sant fos introduïda posteriorment.

¹⁴ Andreu CASTELLS, a *L'art sabadellenc*, Sabadell: Edicions Riutort, 1961, cita com a goigs més antics referits a Sabadell, però impresos a Barcelona, els de Sant Germà a finals del XVIII i després esmenta el fet de la impremta a Sabadell des del 1850. En cap cas esmenta goigs de Sant Feliu, ni tampoc l'impressor Tauló que ens ocupa.

de variables que tenen els seus referents històrics, coneguts o no. En el cas de Sabadell, hi ha dues devocions que van per davant de les altres i encara diríem que una ha tingut més arrelament popular que l'altra, encara. Ens movem entre la devoció a Nostra Senyora de la Salut, amb molt d'arrelament popular en l'Aplec del mes de maig, i la devoció de Sant Feliu, més lligada al nucli urbà, a la quotidianitat, a la parròquia que presideix la vila. Aquestes devocions populars donen peu a un seguit d'elements festius, entenent com a festa el conjunt de celebracions populars ritualitzades que se celebren col·lectivament en un moment especial de l'any, amb participació reglamentada de tots els estaments. En aquest cas la festivitat de Sant Feliu, situada el dia 1 d'agost, dona lloc a la Festa Major de

la població i les celebracions festives allunyades de l'església són les que arrelen i van més enllà amb el pas dels anys, del fet religiós a partir del qual s'havien originat. Les devocions populars han donat lloc a les festes patronals i a un seguit d'actes col·lectius que depassen l'aspecte religiós. L'església, molt probablement, intentava amb la novena prevenir les disbauxes profanes i mantenir el culte i l'oració com a contrapartida.

Quan s'ha evolucionat des de l'església i sobretot des de la societat en aquestes devocions populars i quan ja pocs recorden les advocacions patronals, encara que en celebren les festes, el document interessa més pels aspectes històrics, socials, lingüístics i antropològics que pels aspectes religiosos i és en aquests sentits que s'ha presentat.